

Отак у келії правдивий  
Іван Гус думав розірвать  
Окови адови!.. і диво,  
Святее диво показать  
Очам незрячим [„Єретик“. – С. 209 ].

Так поет говорить про прагнення Яна Гуса просвітити темних людей, але замість них називає орган зору – очі. Використовує Т.Шевченко й інший вид метонімії – заміну назви населення назвою країни:

Гомоніла *Україна*,  
Довго гомоніла [„Гайдамаки“. – С. 83 ].

Отже, за допомогою метонімії поет увиразнює й підкреслює найважливіші риси зображуваних предметів та явищ.

Найпоширенішим різновидом метафори, який полягає в перенесенні властивостей живих істот на предмети, явища природи, абстрактні поняття, є уособлення. Т. Шевченко широко використовує уособлення. Це одна з основних особливостей його образної думки. Він свідомо деталізує персоніфікований образ, надаючи йому людських рис. Наприклад, розмови з місяцем і Дніпром у „Гайдамаках“, динаміка у „Гамалії“, що створює враження нестримного руху, одухотвореності всього навколишнього. За допомогою уособлення Т. Шевченко предметно висвітлює такі абстрактні поняття, як „доля“, „воля“, „правда“, „слава“. Він змальовує їх як живих істот, наділених своєрідним характером, надає їм життєвого колориту. Персоніфіковане абстрактне поняття інколи набуває в Шевченковій поезії рис певної особи:

В Україну ідїть *думи* [ *думи* ]!  
В нашу Україну,  
Попідтинню, сиротами,  
А я – тут загину [„Думи мої, думи мої“. – С. 40 ].

Таким чином, Шевченковій поезії притаманне виняткове багатство усіх видів тропів: і простих – епітетів та порівнянь, і складних – метафор, метонімії, уособлень. Метафори Т. Шевченка відзначаються своєрідністю використання. Одне якесь метафоричне уподібнення поет майстерно включає у широкий контекст. Типовим у стильовій манері творчості Т. Шевченка слід вважати способи залучення на сторінки поезій уособлень: ознаки людини, її настроїв передаються на явища природи або навпаки – зі світу природи на людину. Л.І.Мацько наголошує, що „...творче осяяння і віртуозна майстерність відбирати з мовного загалу потрібні слова, знаходити їм єдино поравильний порядок зробили Шевченка неперевершеним досі стилістом, перо якого залишило нам шедевальні взірці поетичного мовлення“ [ 4, с.7]. Як показав час, принципи творення Т.Шевченком тропів творчо засвоїли наступні покоління вітчизняних письменників. Слід зазначити також, що багато Шевченкових художніх засобів увійшло в образну скарбницю сучасної української літературної мови.

#### Джерела та література

1. Шевченко Тарас. Кобзар. – К.: Радянська школа, 1986. – 608 с.
2. Довбня Людмила. Метафоризація: семантичний процес і спосіб світосприймання // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 8. – С. 60–62.
3. Леонова М. В. Мовностилістичний аналіз поеми Т. Шевченка „Кавказ“ // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 11. – С.38–43.
4. Мацько Л. І. „Знать од Бога і голос той, і ті слова...“ // Дивослово. – 2004. – № 3. – С. 2–8.
5. Русанівський В. М. Дієприкметник у поезії Т. Г. Шевченка // У кн.: Джерела мовної майстерності Т. Г. Шевченка. – К., 1964. – С. 116–128.
6. Сидяченко Н. Г. Художнє означення до дії у Т. Шевченка // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 11. – С.62–65.
7. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 440 с.
8. Черторизька Т. К. Про деякі засоби розширення семантики і меж стилістичного вживання слова у Шевченка // У кн.: Джерела мовної майстерності Т. Г. Шевченка. – К., 1964. – С. 99–114.
9. Шевченківський словник: У 2-х томах. – Т.1. – К.: Головна редакція УРЕ, 1976. – 416 с.
10. Шевченківський словник: У 2-х томах. – Т.2. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – 411 с.

#### Ковальская Н.А.

#### СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПАРЕМІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проблема паремій, зокрема історія виникнення й походження прислів'їв та приказок, їх функціонування та класифікація здавна привертала увагу дослідників. Зацікавленість цим жанром усної народної творчості зумовлена сучасним станом лінгвістики.

Докладне вивчення паремій дає можливість проникнути в ідейний зміст цих малих творів українського народу, виявити загальні тенденції розвитку пареміології. Дослідженням паремій, з'ясуванням їх історії та значення, займалися багато дослідників різних країн. Але на сучасному етапі розвитку пареміології спостерігається пасивність щодо розгляду цих проблем.

Ця стаття є спробою систематизувати й узагальнити всі дослідження російських, українських і зарубіжних мовознавців у галузі пареміології.

Метою статті є простежити історію дослідження паремій у мовознавстві.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання:

- 1) з'ясувати значення термінів „паремія”, „пареміологія” та „пареміографія”;
- 2) систематизувати й узагальнити дослідження російських, українських та зарубіжних мовознавців у галузі пареміології;
- 3) визначити ряд нез'ясованих питань, які потребують подальшого дослідження.

„За сто років стирається навіть камінь, а слово народне й через тисячу років не зітреться», – так казав в'єтнамський народ про свою любов до влучного образного слова, про віру в його дієву силу, в безсмертя народної мудрості.

До появи писемності та й після того, як вона виникла, але залишалася майже недоступною для простого люду, народна мудрість передавалася від покоління до покоління у вигляді усного, точно складеного вислову, чи образного звороту мови, що добре запам'ятовувалися. Народ століттями складав мудрі та влучні прислів'я й приказки, хитрі загадки, веселі й сумні обрядові пісні, урочисті билини про славетні подвиги героїв, чудові, чарівні, побутові казки. Всі ці надбання є малими жанрами українського фольклору, які на сучасному етапі посідають значне місце в нашому житті.

У скарбниці українського усного мистецтва одне з чільних місць належить прислів'ям та приказкам, цим лаконічним, виразним, глибоко змістовним висловам тих чи інших явищ дійсності. Ці жанри постійно користувалися і користуються великою популярністю. Виникнувши на зорі зародження мови й культури, прислів'я та приказки стали невід'ємною частиною народного побуту, його словесності. З давніх-давен до сьогодні прислів'я й приказки передавали наступним поколінням правила моралі, досвід минулого життя і набути спостереження над природою. Вони культивувалися народами Стародавнього Єгипту, Ассирії, Вавилону, Персії, Китаю та Індії.

На слов'янському ґрунті прислів'я та приказки стали виникати ще задовго до початку писемності. Перші давньоруські пам'ятки / „Зборник Святослава”, „Повість временних літ”, „Повчання” Володимира Мономаха, „Руська правда” та ін. / містять фразеологічні сполучення, вжиті з певною стилістичною метою, в переносних значеннях, що говорить про їхнє широке побутування й певний ступінь абстрагування значень. Усе це свідчить про те, що вже в X ст. культура Київської Русі мала прислів'я та приказки в розвинутому вигляді. Не всі твори малих жанрів дійшли до наших часів, багато з них було втрачено. Але окремі твори цих жанрів більш близького нашому часу історичного періоду, що зустрічаються в пам'ятках давньоруської писемності, не тільки збереглися для наступних поколінь, але й стали документальним доказом популярності їх у далекому минулому.

Частина прислів'їв та приказок за часів Давньої Русі згодом увійшла до мов трьох братніх народів – російського, українського, білоруського, зберегла майже однакове звучання та смислове навантаження в усіх трьох мовах. З утворенням української народності виникають прислів'я та приказки на місцевому суспільно-побутовому ґрунті, і водночас зі старими прислів'ями стають складовою частиною культури народу. Вони набувають популярності й користуються великим попитом, що фіксують давньоукраїнські книги. Їх уводять до своїх творів А. Вишенський, Х. Філарет, М. Смотрицький, І. Галятовський та ін.

В Україні звернення до джерел народної поезії проходило через художні твори Г. С. Сковороди, І. П. Котляревського, П. П. Гулака-Артемівського, К. Д. Дмитрашка, П. П. Білецького-Носенка та інших, записи учених О. М. Боденського, М. О. Максимовича, І. І. Срезневського, М. І. Костомарова тощо. До малої прози українського фольклору зверталися такі відомі письменники, як Л. Глібов, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, І. Нечуй-Левицький, М. Рильський, П. Куліш, Марко Вовчок, Є. Гребінка, О. Гончар, О. Вишня, О. Довженко, М. Стельмах, Ю. Мушкетик та багато інших творців художнього слова.

Протягом усієї історії людства прислів'я та приказки відіграють важливу роль у духовному житті різних народів як комунікативний, ідеологічний та естетичний елемент їхньої культури. Тому науковий і практичний інтерес до них постійно зростає. Дослідженням та вивченням прислів'їв і приказок протягом кількох століть займалися багато вчених. Над цією проблемою водночас працювали й працюють фольклористи, лінгвісти, літературознавці, історики, філософи, психологи та ін. Це – дуже складний і тривалий процес. Навіть у наші часи чимало питань з цієї проблеми не з'ясовано до кінця. Причиною цього є насамперед складність і багатопроblemність самого жанру прислів'їв та приказок, які завжди перебувають у розвитку, вбирають у себе матеріал з інших жанрів фольклору, художньої літератури, публіцистики, творяться в живому народному мовленні.

У мовознавстві прислів'я та приказки отримали визначення „паремії”. Проблема походження та класифікації паремій – одна з найскладніших і малодосліджених. Саме поняття „паремії” викликає багато питань. Цей термін не має серед учених остаточного визначення.

Слово „паремія” походить від грецького „прислів'я, приказка”. В Енциклопедії української мови запропоновано таку дефініцію паремій: це „народні вислови, виражені реченням, а також короткими ланцюжками речень, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог” [42, с.424]. Цей термін зустрічається дуже рідко й при укладанні енциклопедій, словників, довідників для пояснення окремо не виноситься. Мабуть, це пояснюється тим, що немає єдиної думки щодо того, що саме можна віднести до терміна „паремії”.

Енциклопедія української мови подає таке визначення: „до класу паремій належать: прислів'я і приказки (вони становлять основну масу – до трьох чвертей – усього паремійного фонду), примовки, загадки, прикмети, „ділові” вислови, повір'я, „віщі” сни, ворожби, задачі, головоломки, скоромовки, пустомовки, замовляння, небилиці, нісенітниця, одномоментні анекдоти, казкові формули тощо” [42, с.424].

М. М. Пазяк [1984] зазначає, що „термін „паремія” здебільшого вживається для визначення родового поняття жанру поряд з терміном „прислів'я та приказки”, а видові поняття позначаються термінами „прислів'я”, „приказка”, „побажання”, „вітання”, „каламбур”, „велеризм”, „загадка” та ін., хоча нерідко обидва терміни змішуються і вживаються як синоніми” [21, с. 3].

Т. В. Цивьян [1984] дає загальне визначення паремій: „Звичайно це короткі тексти, нерідко обмежені одним реченням (прислів'я, приказки, говоріння та ін.) чи навіть фрагментом речення (різного роду кліше)” (переклад наш – Н. К.) [22, с.11].

О. В. Дуденко [2002] до класу паремій відносить тільки прислів'я, відокремлюючи від них приказки.

Від слова „паремія” утворилися терміни „пареміологія” – прислів'єзнавство, дисципліна, яка досліджує паремії, і „пареміографія” – записування, збирання паремій. Польський учений Ю. Кжижановський [1965] зазначає, що завданням пареміографів є нагромадження матеріалу, пареміологів – їх пояснення, дослідження. Проте часто обидва терміни вживаються паралельно й означають одне поняття – науку про прислів'я.

Історія дослідження паремій складна й різнопланова. Це свідчить про те, що паремії як невід'ємна частка народної культури завжди цікавили й привертали увагу дослідників.

Перші рукописні пареміографічні збірники східнослов'янського фольклору, що дійшли до нас, належать до другої половини XVII ст. Це відомі „Повести или пословицы всенароднейшия по алфавиту” [др. пол. XVII ст.], „Рукописный сборник пословиц, поговорок и присказок „Петровского времени” [кін. XVII ст.]. Найстаріша українська збірка кінця XVII ст. – „Приповісті (або теж присловія) посполитые и азбукою ради скорішого (якового слова) поіскання...” Климента Зіновієва, рукописний збірник прислів'їв та приказок 30-40-х рр. XVIII ст. І. Ушівського та інші.

Збірка „Приповісті посполиті” К. Зіновієва була визначною культурною подією свого часу. Вона містить понад 1500 приказкових одиниць. До цієї збірки Зіновієв увів зразки, широко відомі в Україні і навіть за її межами. К. Зіновієва вважають одним з перших вітчизняних етнографів і дослідників народного життя, а його працю – цінною спробою збирання й публікації зразків українського народного мистецтва слова.

Наступний етап у збиранні та систематизації народних прислів'їв і приказок пов'язаний з культурним відродженням слов'янських народів у XVIII-XIX ст., посиленням соціальних та національно-визвольних рухів, з'явленням романтизму в літературі та мистецтві. Ця доба характеризується активним розвитком пареміографії. Над збиранням та систематизацією прислів'їв працювали російські вчені й культурні діячі М. В. Ломоносов, В. М. Татищев, А. В. Паус і т. д. Великий інтерес до народної мудрості виявляли видатні митці слова – М. І. Новиков, І. А. Крилов, О. С. Грибоедов, О. С. Пушкін, М. В. Гоголь та ін.

В Україні багато письменників XIX ст. були активними збирачами народної поезії, про що свідчать художні твори того періоду. Популярності набуває звернення до джерел народної поезії, зокрема й до пареміології. На увагу заслуговують збірки народної творчості І. Котляревського, Є. Гребінки, М. Максимовича, О. Боденського, Л. Боровиковського.

Найбільша заслуга в збиранні та публікаціях російських прислів'їв у першій половині XIX ст. належить І. М. Снегирьову. Він став одним із перших у вітчизняній фольклористиці, хто здійснив спеціальні, фундаментальні дослідження прислів'їв. У своїй чотиритомній праці „Русские в своїх пословицах” [1831-1834] він простежив історію виникнення та розвитку прислів'їв, систематизував багаті фактичні відомості про них. Автор розповідає про роль прислів'їв і їх побутування у різних народів, вказує на джерела російських прислів'їв та приказок, характеризує основні їхні форми – віршовану та невіршовану. У наступній книзі, збірнику „Русские пословицы и притчи” [1848], І. Снегирьов розвиває ці ж думки. Його спостереження й дослідження стали неоціненним внеском у розвитку пареміології.

Багато років збирав і досліджував прислів'я О. Шишацький-Ілліч. У нарисах „О народном языке и говорах Козелецкого узда” та „Описание местечка Олишівка” дослідник передає свої думки прислів'ями та приказками. Його „Сборник малороссийских пословиц и поговорок” [1857] налічує 1404 зразки цього явища і, крім рукописних, охоплює також передруки зі збірок, альманахів, газет. Прислів'я тут згруповані в алфавітному порядку, а до окремих з них подаються пояснення.

Зводом усіх друкованих і рукописних матеріалів, що вийшли того часу, стала збірка М. Закревського „Малороссийские пословицы, поговорки, загадки и галицкие приповедки” [1860], уміщена в другій книзі „Старосветского бандуриста” [1860]. Вона налічує 3878 одиниць, розміщених в алфавітному порядку. До окремих зразків упорядник подає пояснення про їх походження (свої або записувачів). У книзі наводяться зіставлення з прислів'ями інших народів. Усе це збільшує наукову цінність видання.

Друга половина XIX ст. – час бурхливого розвитку пареміології та пареміографії в усіх слов'янських народів. З'являється збірник В. І. Даля „Пословицы русского народа” [1861-1868], в якій автор говорить про необхідність наукового дослідження паремії. Він заклав підвалини вивчення поезики прислів'їв, зробив спробу класифікації паремій, дав образне визначення прислів'я та приказки. У передмові чи не вперше у вітчизняній пареміології розглянуто пряме та переносне значення прислів'їв. В. І. Даль відкидає на другий план спосіб алфавітного розміщення, наголошуючи на тому, що „не можна зробити загального висновку про духовні і моральні особливості народу, про життєві стосунки...” [29, с.27]. Його збірка налічує понад 30000 прислів'їв та приказок. Це – найповніша з усіх випущених книг у російській пареміографії.

Першим українським збірником, складеним за тим же принципом, що й видання В. І. Даля, є збірка „Українські приказки, прислів'я і таке інше” [1864] українського пареміографа М. Номиса (псевдонім Симонова Матвія Терентійовича – Н. К.). М. Номис зібрав і систематизував увесь відомий тоді український паремійний матеріал. Збірка нараховує 14339 одиниць без варіантів, яких у кілька разів більше. Російський учений О. Пипін відзначав, що збірник М. Номиса може стояти поруч з книгою В. І. Даля. Видання М. Номиса дало поштовх для подальшого розвитку української пареміографії та пареміології.

Велика заслуга в дослідженні поезики прислів'їв належить О. О. Потебні. У своїй праці „Из лекции по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка” [1894] О. О. Потебня простежує процес перетворення байки у прислів'я, підтверджуючи це конкретними прикладами. У ній детально розглянуто поетичний образ у прислів'ях, його внутрішній зміст, переносні значення, символіка тощо.

У праці „Пословицы русского народа” [1894] М. Я. Єрмаков досліджує історію виникнення прислів'їв та приказок, дає визначення цим двом термінам, вказує на відмінність між ними, звертає увагу на структурність прислів'їв, їхню форму, порівнює прислів'я з загадкою, вказуючи на їхню схожість.

Однією з перших великих розвідок в українській пареміології є праця М. Сумцова „Опыт исторического изучения малорусских пословиц” [1896]. У ній ґрунтовно висвітлено історію збирання прислів'їв, охарактеризовано писані й друковані джерела. М. Сумцов вказує на схожість між прислів'ями та приказками різних народів, пояснюючи це прямими запозиченнями, водночас наголошуючи на тому, що схожі

прислів'я могли виникати й самостійно на спільному для всіх народів психологічному та моральному ґрунті.

У кінці XIX ст. з'являється пареміологічне дослідження В. М. Перетца „Из истории пословицы. Историко-литературные заметки и материалы с приложением сборника польских пословиц по рукописи 1726 года”. Автор подає історіографічний огляд джерел, полемізує зі своїми попередниками, пояснює походження терміна „прислів'я”. У другій частині розвідки В. Перетц вмістив зразки паремій із пам'яток давньої української літератури. Йому також вдалося розшукати давню польську збірку прислів'їв „Adagia” 1726 р., у якій є ряд українських висловів, надрукованих польською абеткою.

Вершиною в українській пареміографії слід вважати діяльність І. Франка, який упорядкував ґрунтовний збірник (у шести книгах) народних прислів'їв під назвою „Галицько-руські народні приповідки” [1901–1910]. Він розкрив етимологію багатьох прислів'їв, визначив їхні міжнародні паралелі, зробив міжвидову класифікацію зазначених одиниць. І. Франко згрупував прислів'я в певні великі словникові статті, беручи в кожній за основу опорне стрижневе слово, а всі гнізда (за опорним словом) розмістив в алфавітному порядку. Тим часом польські пареміографи також готували свої збірки за методом опорно - гніздових слів. Взірцем для дослідників стала велика пареміографічна праця в п'яти книгах німецького вченого К. Вандера „Sprichwörter lexicon” [1867–1880]. За системою К. Вандера розміщені прислів'я польського фольклориста О. Кольберга (80-ті роки XIX ст.), за тим же методом опорно-гніздових слів укладав свою велику збірку „Księga przysłów polskich” [1889–1894] С. Альдберг. Такий принцип класифікації та систематизації паремій дістав назву принципу Вандера - Франка.

У кінці XIX – на поч. XX ст. з'являються пареміологічні дослідження білоруських учених. Серед них виділяються своєю ґрунтовністю праці „Материали для изучения творчества и быта белорусов. Пословицы, поговорки, загадки” [1898] Є. Ляцького та „Белорусы” [1916] Ю. Ф. Карського.

Серед праць початку XX ст. найбільш помітною була книга І. І. Іллюстрова „Жизнь русского народа в его пословицах и поговорках. Сборник русских пословиц и поговорок” [1915], в якій автор характеризує наукові пареміографічні видання, подає бібліографію російських, українських та білоруських джерел.

Характеризуючи радянський період у дослідженні і вивченні паремій, можна звернути увагу на поглиблене вивчення прислів'їв та приказок. Перед дослідниками постають такі важливі завдання, як розкриття ідейно-тематичного змісту й семантики прислів'їв; дослідження поетики (образності, символіки, контрастності, ритміки, римування, формульних елементів тощо); визначення інтернаціональних паралелей; вивчення лінгвістичних аспектів – варіативності, синоніміки, синтаксичної будови тощо.

Окреслення нових завдань викликає появу нових глобальних досліджень. Серед найпомітніших слід відзначити збірник М. О. Рибнікової „Русские пословицы и поговорки” [1961], праці В. П. Андріанової-Перетц „К истории русской пословицы” [1974] та В. П. Анікіна „Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор” [1957].

Серед дослідників-історіографів паремійних видань слід відзначити розвідку Б. М. Путілова, що відкриває книгу „Пословицы, поговорки, загадки в рукописных сборниках XVIII–XX веков” [1961]. Це блискуче дослідження давніх російських рукописних збірок.

Ґрунтовними передмовами супроводжує свої пареміографічні збірники О. М. Жигульов [1958; 1959; 1969], даючи ідейно-тематичний аналіз прислів'їв та принципи їх класифікації.

Вивченню історії прислів'їв та приказок присвячена стаття Л. М. Пушкарьова „Русские народные пословицы в записях XVII века” [1974], в якій автор простежує розвиток прислів'їв від пам'яток давньоруської писемності до XVII ст. включно.

У 1973 р. з'явилося дослідження Н. Митропольської „Русские пословицы как малый жанр фольклора”, в якому розглядаються різні аспекти жанру.

Паралельно з російською розвивається й українська пареміологія. Помітним виданням того часу була праця Г. Млодзинського „Практичний російсько-український словник приказок” [1929], видана за редакцією М. Йогансена. З'являються і загальні збірники прислів'їв: „Збірка українських приказок та прислів'їв” (упорядники А. Багмут, М. Дашенко, К. Андрущенко) [1929]; „Українська народна приказка” [1936] за редакцією А. Хвилі.

У 60-тих роках виходить друком монографія М. П. Ліждвої „Українські народні прислів'я та приказки в радянську епоху” [1962]. У журналах і наукових збірниках друкуються статті з питань пареміографії.

Фундаментальною для української пареміології та пареміографії кінця XX ст. є дослідницька діяльність українського фольклориста, етнографа та літературознавця М. М. Пазяка. Він – автор досліджень „Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії” [1984], „Українські прислів'я та приказки: Проблеми генези та жанрово-поетичної структури” [1991], укладач книги „Українські прислів'я та приказки” [1976], „Українські прислів'я та приказки” (разом із С. В. Мишаничем) [1984]. У 1993 році вчений перевидав збірку Матвія Номиса „Українські приказки, прислів'я й таке інше”. Велику цінність становить його цикл видань українських прислів'їв та приказок: „Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини” [1989], „Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру” [1990], „Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми” [1991], „Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток” [2001].

Серед українських фразеологічних праць найбільш фундаментальним є дослідження Л. Г. Скрипник „Фразеологія української мови” [1973], в якій вперше в українській мовознавчій науці докладно аналізується явище варіантності у сфері фразеології. У своїй роботі дослідниця поряд з іншими вагомими питаннями зосереджує увагу на еволюційних процесах у фразеологічному фонді української мови, який розподіляється, на її думку, на такі різновиди: прислів'я і приказки, традиційні формули вітань, усталені форми припрошування, формули побажань, віншувань, формули прокльонів, узвичаєних відповідей на певні питання, формули дражніння, каламбурні сполуки та ін.

Основні питання сучасної фразеології розглядаються в праці Ф. П. Медведєва „Українська фразеологія. Чому ми так говоримо?” [1978].

Як і Л. Скрипник, Ф. Медведєв пропонує свій розподіл фразеологічного фонду на різновиди, включа-

ючи до його складу прислів'я та приказки. У роботі автор досліджує також художні засоби прислів'їв, зокрема розгалужену систему римування, обґрунтовує роль рим у їх запам'ятовуванні.

У післявоєнний час помітних досягнень домоглася і білоруська пареміологія. Білоруські вчені випустили ряд збірок з ґрунтовними вступними статтями.

Значним досягненням білоруської пареміології є дослідження М. А. Янковського „Паэтыка беларускіх прыказак” [1973], в якому автор висвітлює асоціативність прислів'їв, розкрив взаємозв'язок між їх зовнішньою і внутрішньою формою, простежив специфіку мистецького мислення та його відмінність від мислення раціонального.

Пареміографічну та пареміологічну роботу в Білорусі підсумовують збірники „Прыказкі і прымаўкі” [1976] та „Выслоўі” [1979] з ґрунтовними передмовами до них М. Я. Гринבלата. Дослідник простежує історію збирання й публікації паремій, які зустрічаються в білоруських пам'ятках ще в XVII ст., перелічує основні доживотневі й радянські пареміографічні видання, висвітлює діяльність у галузі прислів'єзнавства І. Носовича, Є. Романова, П.Шейна, М. Федоровського, А. Сержпутовського, Р. Ширми, Ф. Яновського, Я. Рапановича, А. Янголь та ін. М. Я. Гринблат дає прислів'ям визначення твору, що характеризується стислістю та високою конденсацією думки, і який слід розглядати як мовне явище, логічну одиницю, мистецький витвір. Він також обґрунтовує класифікацію прислів'їв за тематичними групами відповідно до життєвих укладів.

Останні десятиріччя XX ст. характеризуються активним розвитком структурного напрямку у пареміології. Одним із перших у російському мовознавстві структурну класифікацію застосував Г. Л. Пермяков. Цьому питанню присвячені його збірник „Избранные пословицы и поговорки народов Востока” [1968], праці „От поговорки до сказки. Заметки по общей теории клише” [1970], „К вопросу о структуре пареміологического фонда” [1976], „О смысловой структуре и соответствующей классификации пословичных изречений” [1978] та ін. У 1978 році Г. Л. Пермяков упорядковує книгу „Пареміологический сборник. Пословица, загадка (Структура, смысл, текст)”, в якій було розглянуто теоретичні питання, пов'язані зі структурою паремій, їх семантикою. Сюди увійшли статті пареміологічних дослідників різних країн: А. Дандіса, М. Куусі, А. Крікмана, М. Черкаського, Ю. Рождественського, А. Жолковського, Ю. Щеглова та ін.

Дедалі частіше вчені, вивчаючи прислів'я та приказки, звертаються до інтернаціональних зв'язків цього виду народної творчості. Литовський фольклорист К. Грігас, довгі роки займаючись збиранням, публікаціями і вивченням прислів'їв у порівняльному плані, видав окремою книгою розвідку „Методологические вопросы сравнительного изучения балтийских и славянских пословиц” [1978], в якій висвітлює спільності й відмінності у пареміях різних мов.

Значну увагу вивченню інтернаціональних прислів'їв приділила латишська дослідниця Ельза Кокаре. Фундаментальним дослідженням з порівняльної пареміології стала її праця „Интернациональное и национальное в латышских пословицах и поговорках” [1978], в якій авторка поєднує теоретичні положення з конкретним аналізом прислів'яного фонду прибалтійських, слов'янських та романо-германських народів.

Слід також відзначити наукову діяльність у галузі пареміології та пареміографії естонських дослідників І. Сарва, А. Крікмана, Е. Нормана, В. Піно, Р. Саукаса, А. Хусара та їх наукове видання естонських прислів'їв і приказок „Eesti vanasonad” [1980], в основу якого покладено принцип „прислів'яних типів”.

У молдавській пареміографії найповнішим вважається наукове видання прислів'їв та приказок молдавського фольклору „Провербеш и зикэтореш” [1981].

На сучасному етапі розвитку пареміології значна зацікавленість прислів'ями та приказками не спостерігається. Адже деякі розвідки в цій галузі заслуговують на увагу. В. М. Мокієнко [2000] з'ясовує значення української пареміології для історико-етимологічного аналізу слов'янських прислів'їв і приказок. Б. Степанишин [2000] підсумовує дослідження, здійснене М. Номисом у галузі пареміології, й розглядає прислів'я та приказки з космогонічної точки зору. Т. Гайдар [2002] за основу кваліфікації жанрів фольклору бере ментальність українців. О. В. Дуденко [2002] з'ясовує номінативну та комунікативну природу українських паремій.

Простеживши історію дослідження паремій, ми дійшли таких висновків:

1) з'ясувавши значення термінів „паремія”, „пареміологія” та „пареміографія”, зауважимо, що паремія – це мовне явище, яке відбиває життя народу, риси характеру, вчинки, події, життєвий досвід, реалії оточуючого світу, релігійні уявлення.

Паремія – видове поняття, що вміщує в собі прислів'я, приказки, примовки, загадки, прикмети, повір'я, скоромовки, замовляння та ін.

Пареміологія – розділ фольклористики, що вивчає мовний і структурний аналіз паремій.

Пареміографія – розділ фольклористики, що досліджує збирання, тлумачення та порівняння паремій;

2) такий малий жанр, як прислів'я та приказки, привертає увагу багатьох дослідників: фольклористів, лінгвістів, літературознавців, істориків, філософів, психологів та ін. У зв'язку з історичним розвитком людства, а отже, з появою нових творів народної мудрості, постійно буде виникати потреба у вивченні та дослідженні паремій, як засобу ментальності;

3) серед дослідників немає єдиної думки щодо низки питань: це – історія виникнення і походження прислів'їв та приказок, їх значення в житті народу. Залишається невирішеним питання щодо терміна „паремія” та його класифікації. Заслуговує на увагу дослідження паремій, що відбивають духовний досвід українців та зв'язок релігійних уявлень з язичницькими і християнськими. Варто кваліфікувати прислів'я, що етимологічно відбивають національно – мовну картину світу й пов'язані з рисами характеру українців.

## Джерела та література

1. Андрианова-Перетц В. П. К истории русской пословицы. – Л., 1961.

2. Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. – М.: Учпедгиз., 1957. – 240 с.
3. Гайдар Т. Жанри фольклору та відображення в них виховного ідеалу українців. // Укр. мова і літ-ра в школі. – 2002. – № 3. – С. 9–12.
4. Григас К. Методологические вопросы сравнительного изучения балтийских и славянских пословиц. – Вильнюс, 1978.
5. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій.: автореф. дис. канд. філ. наук. К. нац. ун-т. – К., 2002. – 19 с.
6. Ермаков М. Я. Пословицы русского народа. – Спб., 1894. – 48 с.
7. Жигулёв А. М. Где труд, там и счастье. – М., 1959.
8. Жигулёв А. М. Русские народные пословицы. – М., 1958.
9. Жигулёв А. М. Русские народные пословицы и поговорки. – М., 1958.
10. Жигулёв А. М. Русские пословицы и поговорки. – М., 1969.
11. Закревский Н. Малороссийские пословицы, поговорки, загадки и галицкие приповедки. – В кн. Старо-светский бандурист. – М., 1860, кн.2.
12. Збірка українських приказок та прислів'їв: Репрентне відтворення вид. 1929 р. – К.: Техніка, 2002. – 224 с.
13. Зіновійв К. Вірші. Приповісті посполиті. – К.: Наук. думка, 1971. – 391 с.
14. Иллюстров И. И. Жизнь русского народа в его пословицах и поговорках. Сборник русских пословиц и поговорок. – К., 1904.
15. Карский Ю. Ф. Белорусы. – Минск, 1916.
16. Кокаре Е. Интернациональное и национальное в латышских пословицах и поговорках. – Рига, 1978. – 294 с.
17. Ліждвой М. П. Українські народні прислів'я та приказки в радянську епоху. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. – 136 с.
18. Ляцкий Е. Материалы для изучения творчества и быта белорусов. Пословицы, поговорки, загадки. – Минск, 1898.
19. Медведев Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо? – Х.: Вища школа, 1977. – 231 с.
20. Митропольская Н. К. Русские пословицы как малый жанр фольклора. – Вильнюс, 1973. – 56 с.
21. Млодзинський Г. Практичний російсько-український словник приказок. / За ред М. Йогансена. – Х.: Держ. вид-во Укр-ни, 1929, 184 с.
22. Мокієнко В. М. Значення української пареміології для історико-етимологічного аналізу слов'янських прислів'їв і приказок // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 9–21.
23. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше: Передрук. вид. 1864 р. з додатками. – Саут-Бавид-Брук: Б. в., 1985. – 343 с.
24. Пазяк М. М. Українські прислів'я та приказки: Проблеми генези та жанрово-поетичної структури. – К.: Наук. думка, 1991.
25. Пазяк М. М. Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії. – К.: Наук. думка, 1984. – 203 с.
26. Пареміологические исследования. – М.: Наука, 1984. – 320 с.
27. Пареміологический сборник: Пословица, загадка (Структура, смысл, текст). – М.: Наука, 1978. – 320 с.
28. Перетц В. Н. Из истории пословицы: Ист. - лит. заметки... – Спб., 1898.
29. Пермяков Г. Л. Избранные пословицы и поговорки народов Востока. – М.: Наука, 1968. – 376 с.
30. Пермяков Г. Л. О смысловой структуре и соответствующей классификации пословичных изречений. – У Пареміологічному сб. - М.: Наука, 1978. – С. 53–81.
31. Пермяков Г. Л. От поговорки до сказки. Заметки по общей теории клише. – М.: Наука, 1970. – 240 с.
32. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремииологии. – М.: Наука, 1988. – 236 с.
33. Пословицы русского народа /Сб. В. Даля. – М.: Гослитизд., 1957. – 992 с.
34. Потебня А. А. Из лекции по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка. – Х., 1894. – 160 с.
35. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1991. – 440 с.
36. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1990. – 524 с.
37. Прислів'я та приказки: Природа. Господ діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1989. – 479 с.
38. Путилов Б. Н. Пословицы, поговорки, загадки в рукописных сборниках XVIII-XX веков. – М. - Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1961. – 289 с.
39. Пушкарёв Л. Н. Русские народные пословицы в записях XVII века. // Вопросы истории. – М., 1974. – №1. – С. 153–161.
40. Рыбникова М. А. Русские пословицы и поговорки. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1961. – 230 с.
41. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – К.: Наук. думка, 1973. – 280 с.
42. Снегирёв И. М. Русские в своих пословицах. – М., 1831–1834. – Кн. 1-4.
43. Снегирёв И. М. Русские пословицы и притчи. – М., 1848. – 503 с.
44. Степанишин Б. Космос українського фольклору. // Укр. мова і літ-ра в школі. – 2000. – № 4. – С. 27–29.
45. Сумцов М. Опыт исторического изучения малоросских пословиц. – Х., 1896. – 11 с.
46. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
47. Українські приказки, прислів'я й таке інше. / Перевид. Зб. М. Номиса [Упоряд. М. М. Пазяк]. – К.: Наук. думка, 1993.
48. Українські прислів'я та приказки. / Упор. С. В. Мишанич та М. М. Пазяк. – К.: Дніпро, 1984. – 390 с.
49. Українські прислів'я та приказки. / Упор. М. М. Пазяк. – К.: Дніпро, 1976. – 215 с.

50. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / Упор. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 2001. – 392 с.
51. Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки. – Львів, 1901–1910.
52. Хвиля А. Українська народна приказка. – К., 1936.
53. Шишацкий-Иллич А. Сборник малороссийских пословиц и поговорок. – Чернигов, 1857.
54. Adalberg S. Księga przysłów polskich. – Warszawa, 1889–1894.
55. Выслоўі. – Мінськ: Навука і тэхніка, 1979.
56. Eesti vanasonad. / Уклад. А. Крикман, Е. Норман, В. Піно, Р. Саукас та інш. – Таллін, 1980.
57. Kolberg O. Pokucie, obraz etnograficzny: W 4 t. – Kraków, 1883–1889.
58. Krzyżanowski J. Słownik folkloru polskiego. – Warszawa, 1965.
59. Паэтыка беларускіх прыказак. – Мінськ: Навука і тэхніка, 1973.
60. Прыказкі і прымаўкі. – Мінськ: Навука і тэхніка, 1976.
61. Провербе ши зикэторь. – Кишинів, 1981.
62. Sprichwörter lexicon. – Warszawa, 1867–1880.

## **Колкутина В.В. ПОЕТИЧНИЙ ДИВОСВІТ МИКОЛИ ВОРОНОГО**

Дослідження літературно-естетичної концепції поетичних циклів М.Вороного передбачає переосмислення питання відродження української культури кінця XIX – початку XX століття, яка розвивалась під впливом різноманітних західноєвропейських напрямів та течій. Бурхлива хвиля національного відродження мала помітні наслідки і в літературі. Розпочинається новий її період – модерністський, який збагатив українську літературу, надав їй нової змістовності, помітно оновив. Розвиток української літератури початку XX століття є суголосним західноєвропейському, а поява модернізму є оригінальним і самобутнім явищем в усій світовій літературі.

Особливої актуальності набула нині проблема нового прочитання недосліджених сторінок української літератури; в Україні складається нова естетика, що гармонійно поєдналася з філософською думкою і допомагає багатьом письменникам збагатити рідне слово, зробити його більш влучним, поліфонічним, а критикам стати більш толерантними.

Серед багатоголосся літературних напрямів, течій і явищ кінця XIX ст. особливо виділяється витончений і спостережливий поет, талановитий публіцист, театральний діяч і критик, чудовий перекладач Микола Вороний. Ще за його життя було опубліковано чимало статей, спогадів і рецензій. Це статті праці О.Білецького [3], [4], В.Коряка [11], М.Сулими [12] тощо.

Вони явно нерівнозначні і за обсягом, і за змістом, і за метою та вагомістю наукового аналізу, але всі вони свідчать про тогочасне широке визнання творчості і талану поета.

Надзвичайно важливим для історії дослідження поезій М.Вороного був 1989 р. Саме тоді вийшла збірка його творів з передмовою (власне глибоким аналізом творчості поета) академіка Г.Вервеса; у 1996 р. з'являється книга поезій, статей, перекладів, театрознавчих праць митця. Особливої уваги в цьому виданні заслуговує автобіографія – лист до О.Білецького, що є своєрідним щоденником життя М.Вороного та грунтовний коментар до творів, написаний Т.Гундоровою.

Змістовними є статті, опубліковані у спеціалізованих журналах “Українська мова і література в школі” (“Дивослово”), “Слово і час” тощо. Тут варто відмітити статті Л. Воловець [6], М. Гуць [10], Т. Гундорової [8] та інших.

Новим словом про М.Вороного в контексті українського та європейського модернізму є праця Т. Гундорової “Про Явлення слова. Дискусія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація”.

Опубліковані матеріали про життя і творчість М.Вороного зробити їх широкодоступними для науковців-дослідників. Виявилось, що художній доробок митця достойний глибокого дослідження, осмислення у контексті часу, з урахуванням нових соціально-політичних та культурних ситуацій у незалежній Україні. Правда, і досі немає узагальнюючої більш-менш повної наукової праці, присвяченої всій поетичній спадщині М.Вороного. можна довго перелічувати малодосліджені питання його поезики: образ ліричного героя, композиційно-конфліктні особливості окремих поезій і особливо – поетичних циклів; жанрові особливості окремих творів; сюжетно-фабульні зв'язки; мовні особливості поезії...

Мета нашого дослідження: на фоні української, російської і західноєвропейської літературно-філософської думки виявити і простежити своєрідність поетичного світобачення М.Вороного.

Кінець XIX – початок XX століття позначився у М.Вороного народженням нового культурно-психологічного типу світобачення. Митець уточнює цей тип поведінки для себе песимістичним аспектом: появою меланхолії, містичного світовідчуження, переживаннями про кінець світу, ілюзіонізмом, схильністю до галюцинацій, спробою самогубства, безрезультатними пошуками Бога. Джерело цієї “естетики страждання” знаходимо у П.Верлена – французького поета кінця XIX століття. Як людина високоосвічена, М.Вороний перечитав багато французьких поетів, починаючи від старофранцузького епосу і закінчуючи кращими зразками французького символізму: “Найбільше французький символізм (Верлен головне) відбились дуже виразно на характері моєї творчості”. Спробуємо розглянути на прикладі циклу М.Вороного “De mortuis”.

У віршах П.Верлена, близьких до циклу “De mortuis” виразніше звучить рабське успокоєння, скарга на обставини, туга за незрозумілим минулим. Французький поет прагне передати настрій незадоволеності, успокоєння, нескінченної кволості (“Sub urbe” та “Серенада”). Автор передає душу “ракіт кладбищенских кусты”, що “под ветром ежат, как дети”, скрипучість, безсилість голосу співця “из ямы могильной”. Хоча твори П.Верлена та М.Вороного сповнені настоем тиші, мовчання, таємничості, незаспокоєності, саме М.Вороний на початку століття перетворив цю ідею на більш філософське прагнення розуміння “світу тіней”